

Det armenske folkemordet 1915–17

Jon-Arild Johannessen & Siri Hopland

Oslo: Dreyer forlag, 2015

434 sider. ISBN: 9788282651455

Anmeldt av **Ragnar Næss** [filosof, Oslo, rnpost@online.no]

For første gang er det kommet en omfattende fremstilling på norsk av deportasjonene og massakrene på de ottomanske armenere i årene 1915–17, i boka «Det armenske folkemordet 1915–17» av Jon-Arild Johannessen og Siri Hopland. Dette er positivt siden de ottomanske armenernes forferdelige skjebne fremdeles er et viktig og omstridt tema. Det er en vanlig oppfatning i Vesten at det som skjedde må klassifiseres som folkemord, mens på den annen side har Tyrkia avvist «F-ordet» og en kan videre regne opp et førtitalls ikke-tyrkiske historikere som avviser at hendelsene uten videre kan kalles folkemord. I tillegg kan nevnes at toneangivende opposisjonelle tyrkiske historikere og andre tyrkiske intellektuelle nøler med å bruke betegnelsen folkemord, selv om de i mange tilfeller er mer eller mindre enige i armenernes og folkemordforskningens saksfremstilling. Stigmaet ved betegnelsen er for stor til at man vil innrømme folkemord, og den sentrale juristen Schabas foreslår derfor heller å bruke betegnelsen forbrytelser mot menneskeheten om armenernes skjebne.

Det kan fortone seg dumdrilig og kanskje feil av undertegnede å anmelde denne boka, siden jeg er uenig med forfatterne og mener at folkemordhypotesen er for dårlig begrunnet. Men det finnes jo mange viktige saker der temperaturen er høy, og utfordringen for den som har tatt et standpunkt må jo være å søke å være så objektiv som mulig, også i vurdering av meningsmotstanderes bidrag, og søke å holde seg til grunnreglene i standard vitenskapelig prosedyre og saklig meningsutveksling. Fraværet av dette preger etter mitt syn fortsatt feltet som helhet.

Johannessen og Hoplands bok på mer enn 400 sider, er et bidrag det absolutt står respekt av og det dekker mer eller mindre alle de relevante aspektene ved saken. I motsetning til mange bidrag både fra tyrkisk side og folkemordforskernes side, opererer også forfatterne eksplisitt med hypotesebegrepet, som peker på at motstridende argumenter skal vektlegges. Motargumenter mot folkemordhypotesen nevnes også. Dette er positivt og åpner for dialog. Etter den historiske gjennomgangen «Før folkemordet» følger delene «Folkemordet på armenerne», «Etter folkemordet» og «Konklusjon».

I avsnittet om selve folkemordet, går forfatterne inn på massakrene i Van, Bitlis, Siirt, Sasun og landsbyene på Mush-platået. Etter kampene i Van lengst i øst, skjedde disse våren og sommeren 1915 og trakk ut til august grunnet armensk væpnet motstand. Det er neppe noen tvil om intensjonen om massakre og at tyrkiske

styresmakter var implisert, for krigsministerens onkel, general Halil Kut, var aktiv i dette. På den annen side kan ikke dette uten videre understøtte folkemordhypotesen, fordi motivet kanskje primært var hevn – ikke generell utryddelse av et folk – etter at armenerne og tyrkere hadde massakrert hverandre i Van-provinsen. Dette bekreftes så vel hos den armenske historikeren Anahide Ter Minassian som i tyrkiske kilder. Der armenerne i Van-provinsen hadde muligheter for det, heter det at de slaktet ned muslimer uten unntak. Så langt jeg kan se nevner forfatterne aldri at armenere massakrerte tyrkere.

Her burde forfatterne også ha gått gjennom deportasjonene og massakrene på armenere i andre deler av Anatolia, samt drøftet det faktum at oppunder 400.000 armenere overlevde i Istanbul, Anatolia og dagens Syria/Libanon i 1917 – noe som rimer dårlig med at det forelå en generell utryddelsespolitikk. På den annen side ble armenere deportert fra alle provinsene i Vest-Anatolia, også fra steder der det er latterlig å hevde at de utgjorde noen fare. At lokale aktører hadde folkemorderiske intensjoner og at myndighetene visste om det som skjedde og gjorde for lite for å beskytte de armenerne som angivelig bare skulle forflyttes til Syria, er det liten tvil om. Derimot er det så mange innspill fra Istanbul om å beskytte armenerne, og så mange ordrer om å unnta syke personer fra deportasjonene og så videre, at hypotesen om at man ikke ønsket utryddelse må diskuteres. Når forfatterne videre bruker under tjue sider på å gå gjennom en begrenset del av de lokale hendelsene, mister de mange muligheter til både å styrke folkemordhypotesen og problematisere den. Men det siste har trolig ikke vært forfatternes intensjon, og dette reduserer bokas verdi tatt som et forskningsbidrag.

For ikke å misforstås: Etiske vurderinger må frem, og «mainstream» tyrkisk historieforskning har aldri gitt gode svar på hva myndighetene mente når de ville sende hundretusener av armenere, menn, kvinner og barn, til et område alle visste bare kunne livberge et fåtall. Før tyrkiske myndigheter og mainstream tyrkiske historikere forholder seg seriøst til denne problemstillingen, kan ikke deres versjon tas alvorlig.

Som sosiologen Robert Merton sier i en klassisk artikkel, og den norske sosiologen Ragnvald Kalleberg tar opp igjen i dag, kjennetegnes vitenskapelighet ved at man legger til side personlige preferanser og utviser en ydmykhet med hensyn til at man kanskje tar feil. Dette er en viktig etisk side ved den vitenskapelige etos. Jeg mener at begge sider i konflikten om 1915 har en motvilje mot å fokusere argumenter pro og contra og hengir seg heller til «advokat-metoden» – grave opp alt som støtter ens eget syn og overse motstanderens beste argumenter. Her svikter forfatterne, selv om innrømmelse av rimeligheten i en del tyrkiske argumenter finnes oftere enn i mange andre bidrag.

Forfatterne har en interessant gjennomgang av begrepet intensjon, med hensyn til folkemord. Basert på filosofen G.M.Wilson heter det at «handlingens konsekvenser kan tolkes inn i intensjonen» (s. 300). Rent generelt måtte dette drøftes mye mer og forfatterne selv er øyensynlig usikre på om det stemmer (s. 303: «Hvis dette er riktig. . .»). Presumptivt er forfatternes posisjon også ensidig. Det finnes uforutsette og ikke-intenderte konsekvenser. Videre «avdekker planlegging intensjon», heter det.

Dette kan jeg være enig i, men det passer ikke på denne situasjonen. De er her i utakt med sentrale forskere som Hilmar Kaiser og Donald Bloxham som har avvist planleggingshypotesen. Folkemordforskerne har derfor stilltiende forlatt den. Etisk sett kan en håpe på en fortsatt debatt i Norge, samt at tyrkerne kan presses til å gå bedre inn i spørsmålet om hva som skjedde, samt yte erstatning (noe som i dag er armenernes hovedmålsetting). Men å komme med ferdige konklusjoner nytter neppe.